

TILSIM

din er-Râzî, *Kışsatü's-sihr ve's-sehare fi'l-Ku'pâ-ni'l-Kerim* (nşr. M. İbrâhim Selîm), Kahire 1985, s. 39-46; Ahmed b. Ali el-Bûnî, *Şemsü'l-ma'âri-fi'l-kübâr*, Beyrut, ts. (el-Mektebetü's-sekâfiyye), s. 2-5; İbn Haldûn, *Mukaddime*, III, 1147-1158; Seyyid Şerif el-Cürânî, *Şerhu'l-Mevâkıf* (nşr. M. Bedreddin en-Na'sânî), Kahire 1325/1907, VIII, 237; Taşköprizâde, *Mevzûâtü'l-ülüm*, I, 365; Keşfü'z-zunûn, II, 1114-1115; Siddîk Hasan Han, *Ebcedü'l-ülüm* (nşr. Abdülcebbâr Zekkâr), Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye), II, 367; Elmalılı, *Hak Dini*, I, 442-443; Sezgin, *GAS*, III, 31-44, 77-91; *Dinler Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul 1976, III, 606; M. Ullmann, *Islamic Medicine*, Edinburgh 1978, tür.yer.; Yusuf Çakar, *Gizli İlimler*, İstanbul 2005, s. 49; H. H. Spoer, "Notes on Jewish Amulets", *Journal of Biblical Literature*, V, London 1904, s. 23, 97-105; B. L. Goff, "The Role of Amulets in Mesopotamian Ritual Texts", *Journal of Warburg and Cowtauld Institutes*, V, London 1956, s. 19, 192; *TA*, XXXI, 182; E. Graefe, "Ced-vel", *IA*, III, 43; B. Carra de Vaux, "Hamail", *a.e.*, V/1, s. 172-173; a.mlf. – Ruska – [C. E. Bosworth], "Tilsam", *El²* (İng.), X, 500-502; *el-Kâmûsü'l-İs-lâmî*, IV, 527-528; Osman Cilacı, "Tilsim", *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, VI, 218.

İLYAS ÇELEBİ

TIMAR(bk. **TIMAR**).**TIMIŞVAR**

Romanya'da tarihî bir şehir.

Romence Timișoara, Slav dillerinde Temšvar, Macarca Temesvar, Almanca Temesburg ve Temeschwar şeklinde adlandırılır. Osmanlı kaynaklarında Timișvar / Temeşvar / Tamişvar diye geçer. Romanya'nın batısındaki Banat bölgesinde bulunan, büyük bir ekonomik ve kültürel merkez olan Timișvar şehri, Tuna'nın kollarından Tisa'ya ulaşan Bega ırmağı kıyısında deniz seviyesinden 90 m. yüksekte kurulmuştur. Adı tarihî kayıtlarda ilk defa 1212 ve 1266'da yer alır. Şehir Macar Krallığı tarafından 1030'da ilhak edildi. 1307'de Kral Charles Robert burada bir krallık sarayı yaptırdı. XV. yüzyılda Erdel voyvodası ve Macar kral nâibi Yanoş (János) Hunyadi şehirde bir şato inşa ettirip ailesini yerleştirdi. Timișvar'a yönelik ilk Türk akınları Yıldırım Bayezid döneminde başladı (797/1395) ve II. Murad döneminde devam etti. Bu olayları anlatan Osmanlı kaynakları şehirden Dimişkar diye bahseder. Macar Krallığı'na Osmanlılar tarafından son verilip 1541'de Budin beylerbeyliği kurulunca Osmanlı Devleti'nin himayesinde ve haraçgüzâr statüsünde Erdel Prensiği teşkil edildi. Timișvar bu prensliğin önemli bir

şehri durumundaydı. 954 (1547) yılı antlaşmasına rağmen Erdel üzerinde Osmanlı-Habsburg savaşları sürdü. Bu çerçevede savaş, Habsburg taraftarı Várad (Oradea) Piskoposu Giorgio Martinuzzi ile Osmanlı taraftarı Timiș Kontu ve Küçük Erdel Prensi Yanoş Zapolya'nın (János Szapolyai) vasîsi olan Sırp asıllı Peter Petrovics (Petar Petrović) arasında cereyan etti. Bu döneme ait bir Osmanlı belgesinde Peter Petrovics'in Lipova, Timișvar Beçkere, Beçil (Becse) bölgesini "sancak" şeklinde idare ettiğine temas edilir. 1551'de General Giovanni Battista Castaldo kumandasında bir Habsburg ordusu Erdel'e girdi. Kraliçe Izabella ve oğlu Macaristan tahtı üzerindeki haklarından vazgeçmek zorunda bırakıldı. Martinuzzi, General Castaldo'nun emriyle idam edildi. Bunun üzerine Kanûnî Sultan Süleyman 958 Recebinde (Temmuz 1551) Rumeli Beylerbeyi Sokullu Mehmed Paşa'yı buraya gönderdi; Sokullu ekim ayı başında Timișvar'ı kuşattıysa da alamadı. Nisan 1552'de ikinci vezir Damad Kara Ahmed Paşa Erdel'e girdi ve ilk hedefi Timișvar teşkil etti. Üç haftalık direnişten sonra 4 Şâban 959'da (26 Temmuz 1552) kale garnizonu teslim oldu. Ağustosta Lugoş (Lugoj) ve Karánşebes (Caransebeş) kaleleri fethedildi. Mureş vadisi boyunca on beş kale ele geçirildi. Neticede eskiden Peter Petrovics'e bir sancak olarak bırakılan topraklarda merkezi Timișvar olan beylerbeylik kuruldu (Ağustos 1552).

1552-1716 yılları arasında durumunu koruyan Timișvar beylerbeyliğinin idarî teşkilâtı zamanla değişti. Genellikle eyalet altı ile on sancağa bölünmüştü. Bunlardan en sabit ve bilinenleri şunlardır: Timișvar, Göle (Gyula) ve Arad (birlikte), Modava, Lipova, Çenad ve Yanova (Romence: Ineu). XVI. yüzyılda Alacahisar, Vidin ve Vulçitrin sancakları Timișvar beylerbeyliğinden ayrılıp Rumeli beylerbeyliğine bağlandı. Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazamlığı esnasında 1068 (1658) yılı Erdel seferi sonunda Lugoş ve Karánşebes tekrar fethedilip Yanova sancağına dahil edildi. Buralar Mekke ve Medine gelirinin vergi kalemleri oldu. Her yıl 3000'er altın ve toplamda 87.000 hasene (altın sikk) (yaklaşık 304,5 kilo altın) gönderiliyordu. Osmanlılar, bölgenin bu idarî teşkilâtında ve vergi sisteminde kralar zamanında veya krallar kanununa göre, yani önceki Macar Krallığı sırasındaki idare ve vergi sistemini sürdürmüşlerdi. Esasen Habsburglar da 1717'den itibaren son Osmanlı döneminde mevcut olan on kazayı (sancak) ismen ve aynen muhafaza etmişlerdi. Bu vergi sistemi ve sosyal

hayat Osmanlı kanunnâmelerinde (Lipova, 1554; Timișvar ve Mudava, 1566; Çenad ve Göle/Gyula, 1579-1580) çok ayrıntılı biçimde görülür.

İstanbul, Edirne, Kahire kadıları gibi yevmiyesi 500 akçe olan Timișvar kadılığı bölge ve şehir için son derece önemli bir kurumdu. Timișvar sancağının tahrirleri 1554, 1568 ve 1579 yıllarında yapıldı (BA, TD, nr. 290, 364, 579). Bunlara göre Timișvar sancağında 1568'de 560 meskûn yer vardı. Çok güçlü olan Timișvar Kalesi, Timiș ve Bega nehirleri ve bataklıklar arasında bulunup diğer taraftan geniş ovayı sıkı kontrol altına almaktaydı. Büyük stratejik önem taşıyan bu kaleyi Osmanlılar daha da güçlendirdiler, sık sık tamirat yaptılar. 986'da (1578) iç kalenin yıldırımından yıkılan kulesinin taş ve kireçle tamirinin ve hisar erleri için gerekli evlerin yapılması istendi (BA, MD, nr. 33, 645). Habsburglar'a karşı serhad kalesi olduğundan burada fazla sayıda asker bulunuyordu (genellikle 2500 kişi civarında).

Mali-iktisadî açıdan Timișvar eyaleti çok zengindi; yılda 350.000 ile 500.000 altın tutarında gelirleri vardı (BA, MD, nr. 40, s. 244, hk. 560; KK, nr. 1772, s. 80, 83, 167; MAD, nr. 6919, 15983, 15998). Bu gelirler hem yerel masraflara harcanır hem de İstanbul'a ya da Budin'e gönderilirdi. Buna rağmen 1116 (1704) yılında olduğu gibi kriz dönemlerinde Eflak Voyvodalığı'nın cizye malından para alınırdı. Osmanlılar Banat bölgesinde, daha doğrusu Timișvar vilâyetinde (Denta mevkiinde olduğu gibi) piriç üretilmesine destek verdiler. 987'de (1579) bir çeltik emini ve 991'de (1583) bir çeltik mukâtaası birimine defterlerde rastlanır (BA, MD, nr. 36, hk. 577; nr. 49, hk. 103). Ayrıca tuz, güherçile, hububat üretimiyle zengin arşiv malzemesi vardır.

Bütün Banat ovasının kontrolünü sağlayan önemli bir mevkiide bulunan Timișvar, Viyana (1683), Budin (1686) ve Zenta (1697) mağlûbiyetlerinden etkilendi. Prens Eugen von Savoya kumandasındaki Avusturya (Nemçe) kuvvetleri Ekim 1716'da Timișvar'ı vire ile teslim aldı. Habsburg (1716) ve Avusturya-Macaristan (1867) hâkimiyeti I. Dünya Savaşı sonuna kadar (1918) sürdü. Barış antlaşmalarına göre Banat bölgesi Romanya ve Sırbistan arasında bölüştü. Avrupa'da ilk sokak elektrik aydınlatılması ve ilk tramvayı ile tanınan Timișvar şehri Romanya Krallığı'na katıldı. Komünizm rejimini ve Çavuşesku'yu deviren 1989 yılı Romanya devrimi de Ti-

mişvar'da başladı. Bugün (2009 yılı) Timişoara'nın nüfusunun % 85,52'si Romenler, % 7,5'i Macarlar, % 2,25'i Almanlar ve % 4,73'ü diğer milletlere ait unsurlardan oluşur. Son istatistik bilgilerine göre bölgede en büyük yatırımlar İtalyanlar'ındır. Şehirde birkaç üniversite vardır. Bunların en önemlisi Universitatea de Vest'tir. Ayrıca Romen Teatrul National, Romen Opera Nationala, Alman Devlet Tiyatrosu ve Macar Devlet Tiyatrosu bulunmaktadır. 2004 yılı tahminlerine göre 315.000 nüfuslu bir şehir olan Timişvar günümüzde Romanya'nın idarî birimlerinden Timiş'in merkezidir. Aynı zamanda önemli bir sanayi merkezidir; şehirde motor, metalürji, elektronik sanayii dışında gıda, tekstil ve deri sanayii önemli yer tutar.

BİBLİYOGRAFYA :

C. Feneşan, *Cultura Otomana a vilayetului Timişoara: 1552-1716*, Timişoara 2004; Feridun M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, İstanbul 2009, s. 221-238; a.mlf., "Kara Ahmed Paşa", *DİA*, XXIV, 357-358; Sadık Müfit Bilge, *Osmanlı'nın Macaristanı*, İstanbul 2010, tür.yer.; P. Fodor, "Das Wilajet von Temeschwar zur Zeit der Osmanischen Eroberung", *Südost-Forschungen*, LV, München 1996, s. 25-44; G. Dávid, "The Eyâlet of Temesvár in the Eighteenth Century", *OM*, XVIII/1 (1999), s. 113-128; a.mlf., "Arad ve Gyula Sancakbeyleri", *TDA*, sy. 120 (1999), s. 55-70; a.mlf., "Temesşvâr", *EP²* (Fr.), X, 446-447; Maxim Mihai, "Lipova", *DİA*, XXVII, 193-194; a.mlf., "Modava", a.e., XXX, 221-222.

MIHAI MAXIM

TINAZ, Ali Rıza Avni (1931-1995)

Türk müzik yazarı,
bestekâr, müzik arşivcisi ve hoca.

İzmir'in Azizye mahallesinde doğdu. Babası Hüseyin Avni Bey, annesi Şefika Hanım'dır. Kurtuluş savaşını esnasında İzmir'e ilk giren süvari teğmeni olan babası "Tinaz" soyadını bu savaşta katıldığı Afyon'daki Tinaztepe'de çarpışması sebebiyle almış, ancak Ali Rıza Avni meslek hayatı boyunca Tinaz soyadını pek kullanmamıştır. 1935'te babasının memuriyeti dolayısıyla Ankara'ya yerleştiler. İlk ve orta öğrenimini Ankara'da tamamladıktan sonra İzmir Yüksek Ticaret ve İktisat Mektebi'ni bitirdi, ardından Gaziemir İkinci Ulaştırma Mektebi'nde yedek subaylığını yaptı. İlk memuriyetine Salihi'deki Demirköprü Barajı'nda başladı. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları 3. İşletme Müdürlüğü Sosyal İşler ve Basın Bürosu Şefliği lokal müdürlüğünde bulundu. 1964'te Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) İz-

Ali Rıza Avni
Tinaz

mir Radyosu'nda göreve başladı. Burada Türk Müziği Yayınları müdürlüğü, TRT Genel Müdürlüğü Türk Sanat Müziği Repertuar Kurulu, Danışma Kurulu üyeliklerinde bulundu. Mart 1981'de emekliye ayrıldı. 1985 yılında Ege Üniversitesi Konservatuvarı'na öğretim görevlisi olarak tayin edildi; burada müzik tarihi ve form bilgisi dersleri verdi. 29 Mart 1995'te vefat etti ve ertesi gün Buca Yeni Mezarlığa defnedildi.

Ortaokulda müzik hocası Saip Egüz'den aldığı nota ve solfej dersleriyle müzik bilgisini arttıran Ali Rıza Avni 1945'te bir süre Ankara Müzik Derneği'ne devam etmiş, burada Hayri Yenigün, Mehmet Fehmi Tokay, Nuri Halil Poyraz gibi hocalardan faydalanmıştır. Ayrıca Refik Fersan, Münir Nurettin Selçuk, Yesâri Âsim Arsoy, Reşat Aysu gibi müzikşinaslarla çalışmıştır. Devlet Demiryolları'ndaki görevi sırasında kurduğu Türk müzik korosuyla birçok konser vermiştir. Bazı şiirler de yazan Ali Rıza Avni 1950 yılında bestekârlığa başlamıştır. Bestelediği ilk eser güftesi Seyyid Nizamoğlu'na ait, "Deldi bağrım bül-bül-i biçâre nâlânın senin" mısraıyla başlayan nevâ ilâhisidir. Onun 150'nin üzerinde eser bestelediği bilinir. Güftelerinin çoğu kendisine, bazıları Bedri Noyan'a aittir. Mevlî âyini, durak, tevşih ve ilâhi gibi dinî müzik formlarının yanı sıra çeşitli makamlarda takım (peşrev, I. beste, II. beste, ağır semâi, yürük semâi, saz semâisi), kâr ve şarkılar bestelemiştir. Eserlerinden bazıları şunlardır: Segâh peşrevi; mâhur, kürdili-hicazkâr, süzidil saz semâileri; "Açmıştı alevler gibi çehrendeki güller" mısraıyla başlayan süzidil, "Cânan okuyor aşkın ilâhî sesidir bu" ve, "Düştüm bir yol sevdâsına" mısralarıyla başlayan acem-aşiran, "Mecnûn'a demem sen niye Leylâ'ya vuruldun" mısraıyla başlayan rast, "Sensiz geçen anlar bize zindan gibi cânâ" mısraıyla başlayan nihâvend şarkıları; "Ten nihân oldukça aşktan bin nişanlar vermiş ol" mısraıyla başlayan çârgâh durağı ve, "Göster

bana bambaşka cihan göster ilâhî" mısraıyla başlayan neveser ilâhi.

Ali Rıza Avni 1948-1988 yılları arasında çeşitli gazete ve dergilerde bugün örneğine pek az rastlanan 187 adet eleştiri ve bilimsel makale şeklinde müzik yazıları yayımlamıştır. Bu gazete ve dergilerden tesbit edilebilenler şunlardır: *Demokrat İzmir*, *Ege Ekspres*, *Yeni Asır*; *Musiki Mecmuası*, *Musiki ve Nota*, *Mızrap*. Reşat Aysu'nun kürdili-hicazkâr makamında bestelediği saz semâisinin melodileriyle başlayan "Ses ve Saz Dünyamızdan" adlı radyo programı 1961'den itibaren otuz yedi yıl devam etmiştir. En uzun soluklu program olması dolayısıyla Guinness rekorlar kitabına geçen bu programdan başka "Müzik Dünyamızdan Portreler", "Bir Bestecimiz Var", "Yaşayan Bestecilerimiz" adı altında programlar düzenlemiştir. Ali Rıza Avni'nin en önemli yönü arşivciliğidir. 1941 yılından beri topladığı, Türkiye'deki bestekârların değişik dönemlerine ait 4000'den fazla fotoğraf, 8000 taş plak ve 1400 makara bandını sağlığına Ege Üniversitesi Devlet Türk Müzik Konservatuvarı'na bağışlamıştır. Vefatından sonra geride bıraktıkları konservatuvar kütüphanesiyle odasında korunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Mustafa Rona, *Yirminci Yüzyıl Türk Musikisi*, İstanbul 1970, s. 683-686; Işıl Başoğlu, *Ali Rıza Avni* (bitirme ödevi, 1996), Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı; Onur Akdoğu, *Ege'de Müzikçiler Ansiklopedisi (İzmir ve İlçeleri)*, İzmir 1997, s. 274-275; Metin Pütmek, "Türk Musikisinin Sessiz Devi-Ali Rıza Avni", *Musiki ve Nota*, sy. 4, İzmir 1983, s. 22-23; Güneş Sabırlı, "Ses ve Saz Dünyasından: Ali Rıza Avni", *Mızrap*, sy. 30, İstanbul 1985, s. 15; Sıdıka Yılmaz, "Sesler ve Fotoğraflarla Tarih İçinde Yolculuk", *Bülten Ege*, sy. 2, İzmir 1989, s. 5; Nilgün Doğrusöz, "Ses ve Saz Dünyamızdan: Ali Rıza Avni", *Tarih: Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, sy. 231, İstanbul 2006, s. 51-53; Öztuna, *BTMA*, II, 393-394; *Müzik Ansiklopedisi* (haz. Ahmet Say), Ankara, ts., I, 121.

NİLGÜN DOĞRUSÖZ

TIP (الطب)

Arapça'da **tıbb** mevcudu muhafazaya ve eksik olanı (sıhhati) onarmaya işaret eder. İslâm öncesi dönemlerde bunun ism-i mef'ûlü olan **maṭbûb** kelimesi "büyülenmiş" (meshûr) anlamına geldiği için kelimenin kökü ayrıca sihrî mânalar taşımaktaydı (Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî, s. 150-151). İnsan için beden sağlığı nasıl hayatî bir önem taşıyorsa sağlığı olma yollarını araştırma da her zaman insanın temel çabalarından bi-